

LUCIO COLLETTI: A MARXIZMUS ÉS HEGEL

(Marksizam i Hegel. Nolit, 1982.)

Lucio Colletti jelentős helyet foglal el a mai olasz baloldali és marxista gondolkodók körében. Munkássága nem vizsgálható függetlenül az olasz társadalmi-politikai valóságtól, azoktól a sajátosságoktól, amelyek a háború utáni olasz szellemiség alapvető meghatározói.

Az ötvenes évek derekától az időszaki marxista kultúra erőteljes fellendülése következik be Olaszországban, és attól kezdve állandóan és mind intenzívebben tagul eszmei-elméleti hatásának történelmi tere. Ez az az időszak, amelyben az Olasz Kommunista Párt mint az olasz baloldal és olasz munkásmozgalom vezető pártja kialakítja saját, szocializmusra vonatkozó stratégiáját. Az erőteljes munkásmozgalom, az ideológiai és politikai baloldal, valamint az OKP tevékenysége termékeny talajává válik az élénk szellemi tevékenységnek, amely a progresszív szociális mozgásokhoz kötődik és részt vállal az új politikai alternatívák keresésében, az eszmei áramlatok és fejlesztési stratégiák kialakításában. Ezért van az, hogy az elméleti marxizmus Olaszországban az adott osztályellentétek és ideológiai politikai harcok (konkrét gondolati kifejezője is egyben. A gyakorlati és elméleti jegyek ilyen szerves kapcsolata részben Gramsci „praxis-filozófiájához” kötődik. Az olasz marxizmus ismerői joggal állítják, hogy „az olasz marxista gondolat, ellentétben más európai országokéval, mentes az akadémizmustól és a munkásmozgalomtól való elméleti elszakadástól”.

Colletti azon marxisták közé tartozik, akik nemcsak tüzetes elemzés, de szigorú bírálat alá is veszik a modern ipari társadalom átalakulását és ellentmondásait. 1924-ben szü-

letett, jelenleg a római egyetem filozófia tanára. Mint ahogy korosztályának majdnem minden olasz társadalomkutatója, Colletti is kezdetben B. Croce és G. Gentile neoidealista filozófiájának hatása alatt áll, de már 1949–50-ben, szellemi érése folyamán arra az elhatározásra jut, hogy be kell lépnie a kommunista pártba. Pártbeli és politikai tapasztalatait a következőképp értékeli: „A párthoz való tartozásom alapvető jelentősége a következőkben volt: a párt olyan helynek számított, ahol a hozzám hasonló — kizárólag elméleti profilú egyén — először kerülhetett valóságos kapcsolatba olyan emberekkel, akik más társadalmi csoportokhoz tartoznak, és akikkel nem találkozhattam más helyen, csak villamoson vagy autóbuszban. Másrészt, a politikai aktivitás a pártban lehetővé tette számomra, hogy túlhaladjam az intellektualizmus különböző formáit, ez pedig bizonyos értelemben segített abban, hogy tisztázzam az elmélet és gyakorlat problémáját a politikai mozgalomban.” A hatvanas évek közepén azonban Colletti kilép a pártból, mert úgy tűnik számára, hogy a kommunista mozgalom „megújulási folyamata”, amelyet a Szovjet SZKP XX. kongresszusa után remélt, nem vezetett jelentősebb eredményekhez, sőt mi több, a nyugati kommunista pártok nem voltak képesek arra, hogy mélyreható változásokat eszközöljenek a marxizmus és forradalmi leninizmus szükségszerű visszaállítását illetően. A párttól való megváltása azonban nem jelenti azt, hogy szakít a marxizmussal, hanem hogy a marxizmushoz és a munkásmozgalomhoz való viszonya kritikusabb és kevésbé konvencionális lesz, össz-

hangban az időszéri, fejlett társadalmak politikai és osztályharcának új jelenségeivel és ellentmondásaival.

Colletti jelentősebb munkái — melyek nélkül nem lehet teljes képet kapni azokról a szellemi áramlatokról és folyamatokról, amelyek az olasz marxista színtéren lejátszódtak — a következők: *Ideologia e società* (Ideológiája i društvo, megjelent szerbhorvát nyelven a Školska knjiga kiadásában, 1982-ben); *Intervista politico-filosofica. Con un saggio su „Marxismo e dialettica”* (Politčko-filozofski intervju. Megjelent a Marksizam u svetu című folyóiratban; A Marksizam i dialektika című tanulmányt pedig csatolták az Ideologija i društvo című művének szerbhorvát nyelvű kiadásához); *Il marxismo e Hegel* (Marksizam i Hegel. 1982 végén látott napvilágot hazánkban a Nolit kiadásában). Olaszul megjelent művei még a *Marxismo e „crollo” del capitalismo* (A marxizmus és a kapitalizmus „összeomlása”), *Tra marxismo e no* (A marxizmus és negáció között), *Tramanto dell'ideologia* (Az ideológia alkonya). Ez utóbbi művének egyik fejezete, amely az elmúlt tíz év domináns ideológiai irányzataival foglalkozik, megjelent szerbhorvát nyelven is Ideologija od '68 do danas címmel.

Colletti A marxizmus és Hegel című műve olasz nyelven 1975-ben jelent meg és két részre tagolódik. Az első része 1957-ben íródott és Lenin Filozófiai füzetekinek bevezetőjeként meg is jelent 1958-ban. E rész fő témája a marxizmus mint tudomány. A szerző e rész írásakor még úgy vélte, hogy a marxizmus nem más, mint a tudományos módszer kibővítése a társadalmi-történelmi tudományágakra. Az a felfogás, miszerint a marxizmusra úgy kell tekinteni, mint a társadalmi-történelmi elemzés első tudományos megalapozására, annak a szükségszerű-

ségét hozta előtérbe, hogy Marxot, amennyire csak lehet, el kell határolni Hegeltől. Egy dolog azonban már ekkor is világos volt a szerző számára, mint ahogy ezt meg is fogalmazza a szerbhorvát nyelvű kiadáshoz írt előszavában, és pedig az, „hogy a tudomány nem valósítható meg dialektikával”. A könyv az ismeretelmélet materialista jelentőségét hangsúlyozza, ez alatt az ismeretelmélet realizmusát (empirikus realizmusát) értve.

Marx Hegeltől való felszabadításának szükségszerűsége magában foglalta annak a szükségszerűségét is, hogy Marxot elválasszák Engelstől. A szovjet „dialektikus materializmus” — mondja a szerző — alapjában az *Anti-Dühring* és *Ludwig Feuerbach* mellett *A természet dialektikájára* épült. „Ez utóbbi mű pedig egyszerű ismétlése és mechanikus reprodukálása (ugyanakkor pedig meg nem értése) Hegel romantikus természetfilozófiájának.” Nem téveszthet meg bennünket a szovjet „dialektikus materializmus” durva szcientizmusa. A dialektika ún. „általános törvényei” — amellet, hogy a kölkorszakhoz illő skolasztikus metafizikát hoznak létre —, implicite a modern tudomány bírálata és elvetését is jelentik. A „diamat” szerint a tudománynak ahhoz, hogy valóban tudomány legyen, „dialektizálnia” kell. „Még élénken él emlékezetünkben az a nagyszámú és groteszk kísérlet, amelyet a szovjet és a francia marxisták végeztek azért, hogy dialektizálják a matematikát, fizikát, biológiát stb... Einstein relativitáselméletének és kvantummechanikájának elvetése a sztálini időkben és a Liszenko-eset csak a legkiszívóbb epizódjai annak a — »dialektikus materializmusban« jelenlevő törekvésnek, hogy önnön metafizikájával felülkerelkedjen és meghódítsa a modern tudomány területét.”

A könyv második részében, amely

majd húsz évvel később íródott, és önálló műként is olvasható (több nyelven az első rész nélkül, önállóan jelent meg), a szerző két alapvető célt kíván elérni: rekonstruálni Hegel filozófiáját és annak viszonyát az újkori gondolkodás kiemelkedő megnyilvánulásaihoz, s ugyanakkor feltett szándéka rámutatni arra, hogy Marx Hegel-interpretációja különbözik a Marxot tolmácsolók és követők — az ún. „dialektikus materializmus” megalkotóinak — álláspontjaitól (Engelsétől, Plehanovétól, Leninétől egész Lukács és más kortársak értelmezéséig).

A „dialektikus materializmus” itt kifejtett bírálata szakít sok közkeletű sémával. A „dialektikus materializmus” Colletti szerint nem materializmus. Az említett fogalom szinte teljes egészében megtalálható Hegelnél is — mondja a szerző —, még hozzá mint előfeltevést, nem pedig az idealista rendszer ellentmondásaként (ahogy azt Engels és Lenin hitte). A könyv e részének újdonsága az első résszel szemben még abban van, hogy elemzi az elidegenedés elméletét is. Colletti, ellentétben azokkal, akik szerint az elidegenedés elmélete Marxnak csak a korai műveiben lelhető fel, azt állítja, hogy az a kései munkáinak, így *A tőkénél*, az *Értéktöbblet-elméleteknek*, a *Grundrissenek* is központi témája. Fontosnak tartja hangsúlyozni azt, hogy amit Marx „absztrakt munkának” nevez, tehát az a munka, amely szerinte az értéket termeli, maga az „elidegenedett munka”. Az elidegenedés elméletének jelentős teret szentelve Colletti arra a következtetésre jut, hogy a tudomány és az elidegenedés elmélete egymással összeegyeztethetetlen, akár csak a tudomány és a dialektika.

Az 1973-as évet munkássága szempontjából elméleti fordulópontként tartja számon Colletti, amikor is kulcsfontosságú logikai és filozófiai

fogalmakat sikerült tisztáznia. Ekkor újra tanulmányozta Kant 1763-ban írt művét a Kíséret a negatív mennyiségek bevezetésére a filozófiában-t és felfedezte a különbséget a „valós ellentét” és a „logikai ellentét” között. A logikai ellentétek valóban ellentmondások, a valós (reális) ellentétek azonban ellentmondás nélküliek. A valóság nem lehet ellentmondásos. Ellentmondásosság csak a logikában, a diskurzusban lehetséges, de nem magukban a dolgokban. Valóságos ellentmondásról beszélni értelmetlenség. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a valóságban nincs ellentét, összeütközés, kontraszt. Ezek a természetben és társadalomban egyaránt léteznek. A „valóságos ellentétnek” azonban semmi köze sincs az „ellentmondásossághoz”, még kevesebb a dialektikához. Marx, aki alapos elemzés és bírálat alá veszi Hegel dialektikáját — mondja Colletti —, ugyanakkor meg is erősíti végkövetkeztetéseit, bár ennek nincs tudatában. Az elidegenedés elméletében Marx implicite elfogadja azt, ami Hegel filozófiájának lényegét képezi, a valós ellentmondás létének gondolatát.

Colletti szerint Marxnak tudósként való értelmezése nem egyeztethető össze művének az elidegenedés elmélete fényében való tolmácsolásával. A tudomány nem képes értelmezni (felfogni) a „kifordított”, „fejtetőre állított” valóságot. A tudománynak meg kell „magyaráznia” a valóságot, nem pedig „kiforgatnia”. A tudomány számára értelmetlenség az a valóság, amely különbözik attól, aminek lennie „kellene”.

A dialektika Colletti szerint felforgatta és megrontotta a korszerű kapitalista társadalom tudományos elemzését. Szerinte nem áll az, hogy Marx a társadalmi-történelmi világ Galileije volt. A teleológia és a finalizmus, amely jelen van a dialektikában, Marxot csak egy „történe-

lemfilozófussá” tette — aminek, Engels „természeti filozófiájához” hasonlóan semmi köze sem volt a kritikus, racionális és korszerű tudományhoz.

Mind ezek átgondolása, Colletti vallomása szerint, válságba juttatták saját, sok éves marxista munkásságát. Önön következtetéseiivel szembeállítva arra a megállapításra jutott, hogy nem tekintheti magát többé marxis-

tának, bár továbbra is materialista. Colletti e műve is eredeti, nem pedig iskolaszitikus gondolkodóként mutatja be az olvasónak. Elvontsága, szigorúan filozofikus gondolatkifejtése nem kell hogy elrettentse az olvasót, mert érdekes, újragondolást érdemlő könyvet kap kézhez.

Arokszállási Borza Gyöngyi

AZ EMBER, A TÖRTÉNELEM ÉS A TÁRSADALOM MARXISTA FELFOGÁSA

Veljko Korać: Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva, BIGZ, Beograd, 1982.

Az immár harmadik kiadásban megjelenő Korać-könyv alapján véve két részre osztható. Mintegy 110 oldalas terjedelemben először tanulmányok követik egymást, majd hasonló témákról szöveggyűjtemény képezi a könyv második részét. Rögtön megállapíthatjuk, hogy a mű második része az értékesebb. Ugyanis a bevezetőben a szerző olyan hangnemben veti föl a problémákat, hogy az olvasó jó néhány helyen vitába szállhat vele. Ugyanakkor a terjedelmesebb eredeti marxista művekből készített szövegválogatás magában is használható.

Az előszóban Veljko Korać megállapítja, hogy az emberről, a történelemtől, illetve a társadalomról alkotott marxi elméletet még ma is sokféleképpen értelmezik és magyarázzák. Az ökonomisták, a szociológusok és a vulgáris materialisták abban hibáznak, hogy csak részleteiben ismerik az eredeti marxista műveket, vagy másodkézből magyarázva tanulmányozzák őket. Már Friedrich Engels figyelmeztette kortársait, hogy Marxtól eredetiben kell olvasni. Ehhez persze meg kellett várnunk, hogy Marx műveit sorra megjelentessék, hisz maga Marx sem

egyetlen könyvben fejtette ki elméletét, s be nem fejezett elméletrendszert adott. Ebben a megállapításban Koraćnak igaza is van, mikor azonban a marxi elmélet születését a hegeli jogfilozófia bírálatától számítja, akkor kitérnek, hogy voltaképpen az egész marxizmus lényegének Marx emberfelfogását tekintti.

Marx társadalomelméletét e könyv szerzője három jellegzetes és egyoldalú felfogás bírálatán keresztül szemlélteti. Először, bemutatja azoknak a tévedését, akik azt állítják, hogy Marx csak fragmentáris szocialista és kommunista eszmét adott, nem pedig egységes társadalomelméletet. Emlékeztet arra, hogy tulajdonképpen a marxizmus nyújt megfelelő és alapvető módszert a társadalmi jelenségek helyes kutatásához, amelyet a mai szociológia jelentősen felhasznál. Mások azt állítják, hogy csak egy „tisztá” és „neutrális” elmélet lehet alapja a társadalmi jelenségek elemzésének, persze elfelejtve azt, hogy Marx társadalomfelfogásának éppen abban rejlik az értéke, hogy a meglevő tőkés társadalom bírálatából indul ki, annak megváltoztatása céljából. Nem leplezhető tehát a marxizmus forradal-